

*Doktorandperspektiv på handledningens innebörder***Abstract**

Studien syftar till att belysa nio intervjuade handledda doktorandera uppfattning och mottagande av handledning. Handledningen har i stort uppfattats positivt och med engagemang från handledarna. Flera har uppgivit att de hade kunnat klara sig utan handledning, även om inte "lika bra", kanske för att de själva haft spetskompetens på forskningsområdet. Det visar att de främst värderat handledning som en innehållslig verksamhet.

Explicit har de flesta inte uppfattat handledningen som en vetenskaplig praxis utan mer om lite tips. Många utsagor tyder ändå på att handledaren bidragit vetenskapligt: metodologi; bearbetning av material; kontextualisering etc. Krav på "logik och inre konsistens" är bidrag i den vetenskapliga diskussionen kring arbetet.

Doktoranderna från det tekniskt-naturvetenskapliga området redovisar mer samarbete och partnerskap med sina handledare. Få utsagor indikerar en "undervisningsmodell". Doktoranderna har upplevt frihet i handledningen samtidigt som en del pekar på att en del av styrningen varit dold och att det teoretiska perspektivet varit starkt styrande.

Metakommunikationen kring handledningens och dess innebörd har varit frånvarande, vilket försvårat att bedöma kvalitén och inriktningen på sin handledning.

Förutom de nio intervjuade doktoranderna har en fokusintervju (tre seminarier) med fem missnöjda doktorander genomförts. Dessa redovisade en helt annan syn på handledningen, som förändrades efter några seminarier då de började ta mer initiativ i handledningen. Skillnaden mellan dessa två "grupper" exponerar dels urvalsmetoden men möjligtvis hur frågorna har rests.

Innehållsförteckning

Abstract	1
Doktorandperspektiv på handledningens innebörder	3
Bakgrund och studiens uppläggning	3
Modeller	3
Tidigare forskning	4
Syfte	6
Intervjuerna	6
Resultat.....	7
Handledningsfrekvens	7
Artikelskrivande och text	7
Upplevelsen av handledaren.....	8
Frihet, relativt oberoende och hjälp med disciplinering	8
Forskningens gåtor	10
Handledarens bidrag – ”Helikopterperspektiv”	10
En annan syn	11
Analys.....	12
Vem behöver handledningen?	12
Kritiskt tänkande	12
Mysterier	12
Vad är handledning?.....	13
Frihet och styrning.....	13
Belåtenhet och utfall.....	14
Litteraturförteckning	15

Doktorandperspektiv på handledningens innebörder

Bakgrund och studiens uppläggning

Litteraturen rörande forskarhandledning diskuterar olika modeller för handledningen. Huvudsakligen handledares perspektiv kring deras överväganden och rationaliteter. Ofta saknas referenser till vad som sker i handledningen och hur den uppfattas av de handledda. Beskrivningarna av *modellerna* har företräde framför resonemang om processer i handledningen. En mångfacetterad *typologi* presenteras av Ann Lee (Lee, 2007) med fem nivåer: funktionell, enkulturerande, kritiskt tänkande, emancipation och relationsutvecklande.

Förekommande exempel rörande de handleddas uppfattningar siktar främst på den emotionella eller upplevelsemässiga sidan och inte så mycket på hur de uppfattar och förstår *handledningen*. Mättä (Mättä, 2012) fångar i en antologi handleddas upplevelser om sina doktorandstudier. Mest rör det emotionella aspekter, påverkan på familjelivet, men i inget av de 25 kapitlen diskuteras *hur* handledningen utövas. En annan infallsvinkel på hur handledningen uppfattas är de handleddas *värdering av* handledningen respektive sin handledare. Exempel på detta är *Doktorandspegeln* (Högskoleverket, 2008) som redovisar handledda doktoranders uppfattningar om framför allt handledningens frekvens och kvalitet.

Modeller

En av Handal & Lauvås' (Handal, 2008) huvudpoänger är att handledningen ska frigöra den handleddes tänkande kring sitt arbete – praktiska teori. Denna modell är utarbetad i första hand för praktikhandledning. I doktorandhandledning betonar de feedback och stor del av handledningen utgörs av frågande för att den handledde därigenom ska medvetandegöra sina tankar.

Dysthe (Dysthe, 2002) särskiljer tre modeller: en undervisningsmodell, en lärlingsmodell och en partnerskapsmodell. Den senare mest symmetrisk, medan undervisningsmodellen mer hierarkisk. Det var inte entydigt vilken modell som uppskattades mest av studenterna. I undersökningen redovisas framförallt handledernas syn på de olika modellerna där flera föredrog partnerskapsmodellen för att den gav mer utrymme för reflektion för studenterna, vilket inte entydigt bekräftas av de dessa.

Lee (Lee, 2007) exponerar modeller med olika syften: funktionell, enkulturering, kritiskt tänkande, emancipation och relationsbyggande. Modellerna utgör en karta över möjligheter och

Lee anger *tänkbara* reaktioner från de handledda.

	Functional	Enculturation	Critical thinking	Emancipation	Relationship Development
Supervisors Activity	Rational progression through tasks	Gatekeeping	Evaluation Challenge	Mentoring, supporting constructivism	Supervising by experience, developing a relationship
Supervisor's knowledge & skills	Directing, project management	Diagnosis of deficiencies, coaching	Argument, analysis	Facilitation, Reflection	Emotional intelligence
Possible student reaction	Obedience Organised	Role modelling	Constant inquiry, fight or flight	Personal growth, reframing	Emotional intelligence

Ofta förespråkas bland annat ”sokratiskt frågande” – som kan vara mer eller mindre öppet, och i vissa fall med tämligen givna svar. Ett exempel från Kadushin (Kadushin, 1968) visar en handledds reaktion som är den motsatta än vad som sannolikt var avsikten.

*First he asked me why I believed why I did it. Then he asked me what I hoped to achieve by doing it. After that he asked me what I believe would have happened if I hadn't done it. Then he asked me what I could have done instead. And then he asked how I believed the client would have reacted if I had done that. Damned – it took half an hour – and in two minutes he could have told me what was wrong with my handling and what would have been the best to do.*¹ (min översättning)

Exemplet visar att det finns anledning att närmare penetrera mottagandet av handledning. Genom att syna de handleddas mottagande, uppfattningar om och förståelse av handledningen kan man bättre förstå handledningsmodellerna *och hur dessa verkar*.

Tidigare forskning

Bernler & Johnsson (Bernler, 1985) beskriver åtta centrala kriterier avseende handledning: *kontinuitet, global målsättning, processinriktning, icke-linjärt organisatoriskt förhållande, processansvar, fakultativt obligatorium, expertis och grupphandledning*.

Handal & Lauvås (Handal, 2008) skriver:

- *Forskarhandledning – det är samtal mellan handledare och student om något som har med uppgiften att göra. ... Det kan handla om att skapa de rätta arbetsvillkoren för studenten, exempelvis ... resurs, ... utrustning ... och arbetsplats. (s. 50)*

Ahlström (Ahlström, 1992) kontrasterar handledning och undervisning.

- *Undervisning" och disputation är alltså två skilda saker. 'Undervisning' syftar till att 'det som redan är för handen förfinas och konserveras'; den hör ihop med anpassning, harmoni och tradition (min kursiv). (s. 9)*

Med disputation avses det kritiska prövandet. Handledning ses som en process i vilken det kritiska prövandet utvecklas som utgör kärnan i vetenskapligt arbete och därmed är intimt förbundet med en handledning som utvecklar denna sida.

Nära den *kritiska prövningen* ligger reflektion. Grimmett (Grimmett, 1988) hävdar att reflektion utgår från *erfarenhet* i en *upplevd situation* och refererar till Dewey om klargörande av situationer.

Reflection arises from a directly experienced situation which puzzles or surprises us. It occurs when a state of doubt, hesitation, perplexity, or mental difficulty engulfs the mind. Grappling with a genuine problem or question stemming from sudden change or uncertainty draws our reflection; for the perplexing nature of the experienced situation presents the mind with an unresolved difficulty.

(Dewey, 1933) The function of reflective thought is, therefore, to transform a situation in which there is experienced obscurity, doubt, conflict, disturbance of some sort, into a situation that is clear, coherent, settled, harmonious.

Appel & Bergenheim (Appel, 2005) rubricerar forskarhandledning som en *professionell interaktion* som i vissa avseende *liknar undervisning*. Det övergripande syftet är att *den andra parten ska nå kunskap och insikt inom ett specifikt område*. Den professionella kompetens som handledaren förutsätts ha är för handledning i allmänhet *ämneskunskap och erfarenhet av verksamheten* samt i forskarhandledning *ämneskunskap och forskarerfarenhet* (s. 75-76).

Gjems (Gjems, 1997) pekar på att många arbetar med människor i krävande livssituationer, som ställer yrkesutövarna inför stora utmaningar och konstaterar att *"handledning är ett av flera redskap som vi har för att tillvarata och utveckla kompetens"*.

Leif Lindberg (Lindberg, 2005), i *Handledningsförväntningar*:

... tycks det finnas en skiljelinje mellan tekniker och naturvetare å ena sidan och humanister och samhällsvetare å den andra. De förra handleder oftare, de vistas mera tillsammans med doktoranderna, ofta i anslutning till projekt och laboratoriefaciliteter, de senare träffar doktoranderna mer sällan, kanske en gång i månaden och då, inte ovanligt, med en skriven text som handledningsunderlag. Detta kan ju ses som skillnader i själva forskningsarbetet och att handledningsuppläggning och handledningsintensitet underordnas forskningsarbetet förefaller i och för sig rimligt. ... täta träffar med handledaren i grupp eller i samband med experimentarrangemang inte av doktorander uppfattas som handledning utan snarare som forskningsarbete. Är det kanske en poäng att skilja t ex det forskningsarbete som doktorand och handledare gör tillsammans från den handledning som möjligen mera har med den vetenskapliga framställningen att göra? Är det kanske rimligare att betrakta handledning ungefär på samma sätt som undervisning? s. 41

Vygotsky för en diskussion om *arbete i den proximala zonen*, vilket innebär det område i vilken "barnet" inte kan verka på egen hand, men däremot kan lösa uppgifter med stöd av en vuxen. Ibland talas numera om stöttor eller scaffolding Säljö (Säljö, 2005). Stöttorna liknas vid *byggnadsställningar*. Uppfattningarna om karaktären av dessa byggnadsställningar varierar något från tämligen "kraftigt stöd" till mer distanserat stödjande.

... är intressant genom att det antyder att skillnaden mellan att behärska ett fysiskt eller intellektuellt redskap eller att inte göra det i allmänhet inte är så glasklar. Vi kan exempelvis ha kunskaper som gör det möjligt för oss att följa med i ett resonemang och förstå vad en talare eller en författare säger, men vi kanske inte själva kan genomföra det.

Doktorandhandledningen bygger på antagandet att projektet är något som doktoranden inte klarar helt på egen hand – därav handledning. Frågan reser sig då vilket handledarens stöd är och vad den handledde gör av sina egna tankar och konstruktioner i förening med de synpunkter och råd som ges av handledaren.

I olika bestämningar av handledning som verksamhet och som begrepp förekommer ofta såväl *undervisning* som *kompetensutveckling* i arsenalen. Det finns olika medel för att bedriva detta och den kan ha olika inriktning. Vid skärskådande av *i vilka sammanhang handledning faktiskt förekommer* så förefaller det att i första hand röra sig om sammanhang där den handleddes kompetens ska utvecklas mot vissa specifika mål. Så konstaterar Emsheimer (Emsheimer, 1995) att

Handledning rör områden kring vilket den handledde skall utveckla kompetens. Det finns särskilda socialt betingade krav på kompetensens kvalitet. Den utövas när det omgivande sociala sammanhanget ställer den utvecklandes uppnående av en viss kompetens på sin spets.

Hur ska handledningen bidra till den önskade specifika kompetensen? Frågan öppnar för ett antal andra frågor om inriktning, medel och även om *frihet och styrning*. Handledning kan växla mellan att vara en frigörande verksamhet i vilken den handleddes egna resurser utvecklas (Lee – ”Emancipation”) och denne får möjlighet att göra sina egna val. I andra änden kan handledning utvecklas till en disciplinerande verksamhet i vilken kompetensen är mer eller mindre given och även har specifikt innehåll. *Kompetensen ska utövas på ett bestämt sätt*. Mellan dessa poler finns en variation av modeller. Distinktionen mellan utveckling av kompetens respektive handledning som undervisning anknyter till de av Dysthe tre exponerade modellerna: undervisning, lärlingsmodellen och partnerskap.

Syfte

Handledning utgör en intervention i den handleddes arbete.

Detta projekt syftar till att förstå de handleddas uppfattningar och *mottagande* (reception) av den handledning de deltar i. Vad och hur tar de emot handledningen? *Hur bidrar handledningen till deras förståelse av projektet?* Genom att analysera receptionen kan handledningsprocessen förhoppningsvis förstås bättre och mer allsidigt. I ett senare skede ska utfallet av denna undersökning relateras till undersökningar rörande handledarrationaliteter.

Hur uppfattar de handledda ”stöttorna” och det stöd de får och hur kan de tillgodogöra sig dessa i sin avhandlingsprocess?

Intervjuerna

Studien bygger på nio intervjuer med doktorander i olika stadier av sitt doktorandarbete från samhällsvetenskaplig; humanistisk och naturvetenskaplig fakultet. Intervjuerna har varit semi-strukturerade med få huvudfrågor, mest kring *vad innebär handledning för dig?* Urvalet har skett utifrån personalkatalogen och de har kontaktats per telefon. Med ett undantag har alla uppringda doktorander varit villiga att delta i studien. Studien är kvalitativ och syftet är inte att generalisera.

Intervjuerna har varat omkring 75 minuter och genomförts på respondenternas arbetsrum och spelats in och transkriberats. Intervjuerna har haft en tämligen lös struktur med tre huvudfrågor varav den första varit *vad är handledning för dig*. En fråga som gav upphov till ett antal olika tolkningar och svar. Övriga huvudfrågor har rört fokus för handledningsdiskussionerna samt frihet och styrning. Därutöver ett begränsat antal kringfrågor om frekvens, plats och tid. Responderas namn är fingerade.

Utöver detta kommer ett material en biased urvalsform apostroferas. Det utgörs av en fokusgruppsintervju med fem doktorander med allvarligt missnöje med sina respektive handledare. Svaren kan uppfattas som ett uttryck för hur de förstått handledningen, men kan också som hur de *värderar* handledningen. Tolkningen av intervjusvaren är att de i första hand svarat med hur de *värderar* handledningen men att de därmed samtidigt ger uttryck för *hur* handledningen uppfattats och hur den påverkat deras projekt. Följdfrågorna har styrt mot hur de kan utnyttja handledningen för sitt arbete.

Resultat

De flesta är nöjda med sin handledning och skiljaktigt är vad de har fått ut av och tillgodogjort sig av handledningen. Eftersom studien inte syftar till att penetrera *hur* handledningen genomförts och handledarna inte heller har deltagit kan vi betrakta den genomförda handledningen enbart som ”skuggor i Platons grotta”.

Handledningsfrekvens

En av respondenterna med få kontakter säger att han hade kunnat be om fler. En annan berättar att han i början filade på texter och inte ville släppa dem ifrån sig förrän han var riktigt säker på att det var en hygglig text. Senare insåg han att han bättre kunnat utnyttja handledarens kompetens om han släppt ifrån sig texterna tidigare. Handledaren hjälpte honom att ”bemästra tvivlen” på sig själv.

Handledningsfrekvensen har varierat stort. Några av respondenterna, framför allt från NatFak har träffat sin handledare någon gång i veckan, bland annat för att de arbetat och skrivit tillsammans. De flesta har haft 1-2 inplanerade träffar per termin om 1-2 timmar förutom korridor kontakter eller e-post. Bihandledarna har ibland kompletterat huvudhandledaren såväl i fråga om ”frekvens” som vad de bidragit med. Henrik hade vanligtvis längre träffar med handledaren när han hade texter.

Initiativet till handledningen har oftast legat hos handledaren och varit beroende av om det funnits text.

Artikelskrivande och text

Handledaren kan bidra med synpunkter på vad som är publicerbart och intressant att forska på. Respondenterna från naturvetenskapliga ämnena ansåg att det inte är meningsfullt att forska på och skriva om sådant som redan är ”avklarat”.

Och sen också det som jag var inne på. Vad duger för publicering. Det krävs ju lite erfarenhet. Så man får jobb är och måste komma ihåg att det är publiceringen som ska vara produkten.

Reaktioner på skrivna texter är central och har i liten utstäckning rört språkliga detaljer.

Svante: ja, att inte snöa in på smådetaljer rörande språk och utan ta ett steg tillbaka och fundera på vad är det som är viktigt i det här på riktigt riktigt..., diskuterar man en fråga får man ju inte mer infallsvinklar.

Anette sätter in textarbetet i ett sammanhang av handledningen.

Anette: ... texten är något som diskussionen kan utgå från. Annars skulle jag förklara vad jag håller på med och dom kan dom ha läst innan.

Jocke har önskat synpunkter på framför allt perspektiv och inplacering av data och resonemang i ett vidare sammanhang samt få flera infallsvinklar på materialet än vad man kan ta fram själv.

I forskarutbildningen ingår deltagande i doktorandseminarier. ”De har inte givit så mycket ...”, förutom att de tack vare doktorandkollegornas synpunkter bidragit till fler alternativa infallsvinklar, jämfört med dem handledaren givit.

Jonna som var särskilt missnöjd med sin handledare betonade bland annat att hon avkrävdes alldeles för stort läsarbete – mängder som ändå skulle vara omöjligt att utnyttja. Den enda feed-back som hon kom ihåg med avseende på det vetenskapliga arbetet hon fått av sin handledare (på papper) hade hon slarvat bort och kunde därför inte kommentera kvaliteten. Av en annan forskare hade hon däremot fått feed-back med en helt annan typ av synpunkter än från

sin handledare, mer inriktade på sammanhang och argumentation. En skillnad i dennes synpunkter var att han uppmanade henne att *lyfta fram sina egna synpunkter*, jämfört med huvudhandledaren som drev inriktningen att referera till andras texter och arbeta med det, än att föra *egna* resonemang kring sina data.

Christina såg som en viktig del i handledningen att få litteraturtips.

Den frihet de generellt upplevt kan vara att inte påförhand bli styrda i en bestämd riktning utan få synpunkter på utfört arbete.

Upplevelsen av handledaren

Svante har fått order att göra körningar åt sin handledare. Det är en spänning mellan prövande och fokusering. När han svävat ut är handledarens krav på fokusering bra. Han arbetar på artiklar tillsammans med sin handledare vilket bidrar till en öppen diskussion mellan dem. De hade täta kontakter via e-post och telefon eftersom handledaren håller till i en annan stad. Gemensamt skrivande gäller även Pelle. Det finns klara principer för vem som står för artikeln. I hans fall är det den som gjort mest på artikeln. I andra fall kan det vara bokstavsordning.

För Håkan var ansvarsfrågan klar. ”Det är ju *jag* som ska stå för avhandlingen på disputationen, så det är klart att det är mitt ansvar”.

Annettes två handledare använde frågande för att hon skulle finna sin egen uppfattning, som de var angelägna om. Någon tyckte att det ibland blev väl mycket frågande och att detta inte alltid var så öppet. Detta representerar ett öppet frågande där svaret inte är givet respektive ett frågande i vilket med ett bestämt svar. Därmed blir frågandet en styrningsform.

Jonna stör sig på att hennes handledare kräver så mycket läsning av henne. ”Jag ska läsa allt, som han föreslår! Det var exempel på orimlig styrning och hon vare sig vill eller kan diskutera med honom om han menar allvar med detta.

Jocke som var nöjd med sin handledare och upplevde både frihet och stöd påpekade att det teoretiska perspektivet var mycket styrande.

Frihet, relativt oberoende och hjälp med disciplinering

En av grundfrågorna i samtalen var: *Vad är handledning för dig?* Jocke: *Handledning det är att bestämma tid för formella träffar* Att bli tillsagd så att man inte slösar bort tid.

Svante pekar på uppmaningar att experimentera. Det har varit det han ser sig ha vunnit på handledningen. Anette: ”*om jag inledningsvis fått mer krav på mig hade jag kommit fortare fram*”, men kom senare fram till att friheten givit henne möjlighet att hitta sitt intresse. Och ändå hade hon önskat en hårdare *organisatorisk uppstramning* – deadlines!

Frihet och möjligheten att göra omvägar har varit både bra och dålig. ”*Utflykterna har givit säkerhet och bredd – ser begreppsältet – bra att få vrida och vända själv*”, samtidigt som det ibland känts som att det borde kunna finnas genvägar för snabbare resultat.

Respondenterna har önskat frihet i vissa avseenden och inblandning i andra. Jonna störcdes av kraven på läsning. Det kanske i och för sig inte var synpunkter på *vad* hon skulle läsa som var störande, utan *mängden*. Hon såg det som orimliga krav på kvantitet.

Jonna: Jag skulle nog vilja ha lite större engagemang och samtidigt så kan det bli störande. Om jag får välja mellan en som håller på och styr upp mig som jag inte gillar eller en som inte engagerar sig och låter mig göra vad jag vill. Då föredrar jag den mer tillbakalutade handledaren.

Och samtidigt: och önskar samtidigt jag större engagemang från handledaren

Jonna störcdes kanske mest av handledning inte upplevdes som positiv. Hon ville inte ha tätare kontakter med handledaren. Med en mer positiv inställning till handledaren hade hon kanske önskat mer handledning. Frihetsbehovet är delvis betingad av en negativ upplevelse av handledningens kvalitet.

Håkan upplevde relationen till sin handledare som kollegialt respektfull. Svante respekterade sin handledare men såg honom inte som en auktoritet, kanske för att hans handledare ”utnyttjade” honom som underleverantör av data och bearbetning (framför allt bearbetning) och att relationen därmed blev mer jämbördig.

Anette:

Båda försöker ganska medvetet att inte leda projektet någonstans, utan dom vill att det ska vara jag som gör det. Dom gör det ändå (leder, min anmärkning) – men vill inte ge någon manual...

Anette var misstänksam mot indirekt styrning och blev särskilt konfunderad när hon vid ett tillfälle upptäckte att hennes handledare tidigare publicerat en artikel med mycket snarlik inriktning som hennes egen. Hur fri var hon?

Håkan hävdade att han kunnat klara sig utan handledare, vilket flesta ansåg, men kanske inte lika bra. Jocke och Anna ansåg bestämt att de *inte* skulle klara sig utan handledning. Svaret var inte beroende av var i processen de befann sig – början eller slutet².

Relationen till doktorandkollegorna är öppnare och friare, men ger inte lika mycket som den med handledaren. Någon betonar att även om man inte går på djupet på doktorandseminarierna så ger dessa vidare perspektiv. På doktorandseminarierna vågar man ställa frågor som man kanske inte ställer till handledaren.

”Med kollegor vrider och vänder man på problemet. Man förväntar sig inte göra genombrott med kollegor och ställer inte dumma frågor till handledaren utan till kollegor”.

Citatet säger något om relationen till såväl doktorandkollegor som till handledaren och även något om djupet i diskussionerna på olika håll. Det säger också något om respekt för handledaren som kan stoppa flödet.

Samuel framhöll att när båda hans handledare samtidigt deltar i handledningen så blev det mer diskussion. I stället för att ”bara få lyssna” till handledarkommentarer så skapades mellan de två handledarna ett utrymme för reflektion, bland annat därför att han inte omdedelbart måste förhålla sig till en kommentar utan kunde invänta handledarnas diskussion och han hann tänka efter om sina egen uppfattning. Det bidrog till ett mer kritiskt förhållningsätt och mer av prövande.

Den enda fråga som alla givit samma svar på har varit frågan om man med handledaren diskuterat handledningens innebörd, vilket ingen gjort, jämför Lauvås & Handal (Lauvås, 1998). I några av fallen har handledaren inledningsvis ställt frågan om förväntningar på handledningen, men ingen diskussion om vad handledning innebär.

Anette: Handledning är en krökisk relation ... Mystisk process – jag jobbar med en text som vi utgår ifrån.

Det är inte helt klart vad Anette menar med ”krökisk” – men det låter konstigt och det kanske är just det hon vill få fram och sedan understryker med att det är en *mystisk process*. Mystisk eller krökisk därför att hon inte fått tillfälle att föra en kvalificerad diskussion om vad det kan eller borde vara. Inte heller med doktorandkollegorna utan man har mest gjort kommentarer rörande inträffade episoder. Ingen kunde därmed värdera handledningen utifrån övervägda idéer om hur handledning kan vara utformad. ”*Jag vet ju inte vad det skulle kunna vara.*”

² Vid en handledarutbildning för forskarhandledare – alla disputerade och flera professorer – ställdes frågan om de klarat sitt eget avhandlingsarbete utan handledning. Två tredjedelar av de trettitalet närvarande ansåg att de absolut kunnat klara sig utan handledning.

Forskningens gåtor

Vad hade man lärt sig av sin handledare? Svaren säger något om den omedelbara upplevelsen och därmed av värderingen av handledningen. I en del fall har lärdomarna rört innehållsliga frågor, i några fall metod och i något fall teori.

Ingen uppger att de har några vare sig empiriska eller teoretiska mysterier som handledaren kunde bidra till. De visste själva hur de skulle tolka och hantera sitt material och ansåg sig vara mer experter på det område de forskade kring.

Några respondenter anser att de fått bidrag till sin metodologi av handledaren, främst om materialbearbetning. Däremot inte om materialinsamling.

Främst Samuel och Jocke anser att de utvecklat sitt kritiska tänkande, och inte längre tar saker för givna. Svante betraktar handledaren som en viktig ”pratpartner”, men pratpartnern kunde likaväl vara schackpjäser som man pratar *till*. ”Pratandet” kan vara en förutsättning för utveckling av det kritiska tänkandet. Det framstår inte som en hög värdering av handledarens expertis, men det kan ha varit uttryck för jargong. Han träffade sin handledare minst en gång i veckan, förutom andra typer av kontakter.

Samuel betonade särskilt att hans handledare varit ”hands-off”, att denne inte rörde så mycket vid texten, utan det grundläggande var utvecklingen av den analytiska förmågan och prestationen. Målet för avhandlingsarbetet och handledningen är *i första hand* att utveckla den analytiska förmågan, samtidigt som detta måste ske genom en avhandling, produkten. Han beundrade sin handledare för en ”imponerande analytisk skärpa”. Därmed finns kongruens mellan hans syn på det centrala i sitt arbete och vad han får ut av handledaren.

Det finns ingen proportionalitet mellan den grad av intervention Samuel redovisar och upplevelsen av handledarens betydelse. Vad handledaren åstadkommit med honom? Är det friheten i kombination med handledarens analytiska förmåga som har inspirerat honom och utvecklat hans eget kritiska tänkande och vetenskaplighet?

I de flesta fallen har utbytet med handledarna förefallit relativt distanserat. Några som värderar handledarens mycket högt, samtidigt som andra utsagor inte går i den riktningen. Samuel har fått inspiration och redskap för att reflektera av sin hand-off-handledare. Naturvetarna har fått både problem och metoder för att lösa dessa av sina handledare. Jonna har inte fått hjälp att lösa problemen i sitt datamaterial när handledaren mest ägnar sig åt språkliga detaljer.

Vad återspeglar i första hand återspeglar i de handleddas önskemål och krav respektive de olika handledningssätten?

Handledarens bidrag – ”Helikopterperspektiv”

Metodologi, ansatser och analytisk kompetens är det viktigaste den handledda fått ut av handledaren. Den analytiska kompetensen har varit den viktigaste för flera.

Svante betonade att handledaren känner till vad som är gjort på området – och vad han därmed inte bör gå in på. Samuel kommenterade den analytiska kompetensen.

Jocke betonar att handledaren i högre utsträckning än honom har kunnat kontextualisera olika frågor och resonemang och bidragit till *perspektivseende*. Handledarens ”kritiska frågor” har varit viktiga för några och andra har betonat att hjälp att hitta luckor i argumentationen.

Christina ansåg att handledningen bidrog till att ”ett vidare grepp på avhandlingen” och behov av perspektivering. Hon nämnde att handledaren bidragit till att hon format en avhandlingskarta – sammanhang och perspektivering.

I den mån texten kommenterats så säger någon att det har rört ”råd om infallsvinklar”, vilket kan vara exempel på bidrag i fråga om vetenskaplig metod – hur man närmar sig en viss frågeställning.

Det två-tre mest nöjda respondenterna värderar framför allt resonemang kring den vetenskapliga metoden och olika angreppssätt.

Vetenskaplig metod kommenteras av den respondent som anser att han fått hjälp att utnyttja sitt material bättre.Handledaren ansåg att han inte fördjupat sig tillräckligt i materialet och pekade på behovet av grundligare bearbetning, vilket kan höra samman med metoder för bearbetning.

Svante – med handledaren som pratpartner – framhåller att han behöver korrektiv i sitt arbete och att det i flera fall handlar om hur man angriper en viss problemställning. Han och hans handledare har olika sätt att närma sig avhandlingsfrågorna och de har en diskussion kring dessa metoder vilken typ av problem arbetet rör – som kanske handlar om forskningsgåtor.

En specifik aspekt av handledningen rörde att få idéer om ansökan om stipendier, kontakter etc kunskap om forskningens infrastruktur. En näraliggande kommentar gällde att handledningen innebär ”en socialisering in i forskarvärlden”.

Några av respondenterna inom NatFak ansåg att forskningsfrågan varit handledarens och inte ursprungligen deras egen, vilket de inte verkar ha upplevt som något problem utan ”frivilligt” valt att inordna sig i.

Henrik träffar någon gång per år en emeritus för att diskutera frågor som rör hans specifika ämnesområde på vilket denne har särskilda innehållsliga kunskaper. Annars önskar han mer av ”utifrånperspektiv” på sitt arbete av någon som inte är specialinsatt för att få andra synpunkter än av handledaren.

En annan syn

I en annan grupp bestående av fem doktorander, varav fyra kvinnliga, som bett att få träffa mig för att de var så missnöjda med sin handledning, framkom andra synpunkter. Gruppen är inte representativ men återspeglar en hel del drag som framkommer i Doktorandspegeln. Vi genomförde tre seminarier under loppet av en termin.

De var överlag kritiska mot handledningsfrekvensen och handledarnas engagemang. De synpunkter de fick var huvudsakligen på språkliga detaljer. Föga om forskningsfrågorna och bearbetningen.

I några fall hade handledaren, när de skrev tillsammans tagit, över materialet och skickat in det utan den handledades medgivande. De upplevde relationen till handledaren som alltför privat (utan anspelning på sexuella trakasserier) och att handledaren sökte stöd för sin egen position på institutionen.

Efter det första seminariet inträffade en vändning. De handledda hade tagit tag i situationen. En hade begärt att få en ny handledare och flera hade börjat producera mer för *att få mer handledning*. De blev mer aktiva i diskussionerna med handledaren och fick därmed ut mer av densamma.

I berättelserna om ”den svåra handledningen” framstod det som att det var två parter om den svåra relationen. Min tolkning bland annat att en del av klagomålen och förhållandet till handledaren utgjorde motstånd mot handledningen. Därigenom upprätthöll man sin frihet. Ett tecken på detta var när en av deltagarna senare i processen vände och sade ... *han är bra i ämnet – djävligt bra! Dvs bra kritiska resonemang kring forskningsfrågorna.*

Seminarie serien illustrerade ett samspel mellan handledare och doktorand som delvis präglades av doktorandens offerroll och att de innehållsliga synpunkterna delvis verkade komma på

undantag i doktorandens fokusering på vissa negativa drag i handledningen. När doktoranderna bröt offerrollen fick de ut mer av handledningen.

Analys

Vem behöver handledningen?

Flera respondenter har sagt att de kunde klara sig utan handledare, vilket även ett antal professorer och seniora forskare uppgav om sin egen doktorandhandledning. Denna hållning avhänger synen på vem som behärskar ämnesområdet. De har själva spetskompetensen och har kommit längre på området och handledaren kan då inte bidra så mycket. Detta kan vara en återspeglning av hur de ser på handledning – som att få ”hjälp” med det innehållsliga eller ämnesmässiga. En av intervjupersonerna har kompletterat handledningen med kontakter med en emeritus som är specialist på hans ämnesområde.

Två respondenter har uppgivit att de haft stor nytta av handledningen. Den ena i ett relativt tidigt skede av doktorandstudierna och den andra i ett mycket sent skede. Såväl den ”unga” doktoranden som den ”gamla” pekar i riktning mot att de haft glädje av de vetenskapliga resonemangen i avhandlingsarbetet. En respondent i slutskedet betonar bland annat handledarens *enastående analytiska kompetens*. I båda fallen kan det tolkas som att de haft särskilt framstående handledare, men det kan även tolkas som att de mer än andra varit öppna för att få hjälp med de vetenskapliga aspekterna av arbetet.

En infallsvinkel att klara sig själv inom det naturvetenskapliga området vara att en del av handledningen genomförs i laboratoriet som enligt Lindberg (2005) inte upplevs som handledning. Dessa är de enda där det framstår som att man arbetat efter en partnerskapsmodell (Dysthe 2002).

Kritiskt tänkande

Explicit visar de handledda inte uppskattning för bidragen till den vetenskapliga processen, men ändå ger ändå flera exempel på handledarens bidrag.

En respondent berättar om synpunkter på *metodologi* och hur han bättre ska bearbeta sitt material. Ett annat svar är att handledaren har ”helikopterperspektiv” och kan sätta in arbetet i ett vidare sammanhang. Man har arbetat med *logik och inre konsistens*, vilket tolkades som textarbete, men också kan stå för vetenskapligt resonemang. En annan har kommenterat *metodologiskt arbetssätt*. Svaren kan i högre utsträckning återspegla synen på innebörden i *vetenskapligt arbete* än vad de fått stöd för av sin handledare. Den vetenskapliga processen har inte synliggjorts i handledningen. Det kan också vara avhängit frånvaro av *metakommunikation* om handledningen (Lauvås 1998)

Doktoranderna från det tekniskt-naturvetenskapliga området resonerar främst kring *samarbetet* i forskningsprocessen och två av dem hävdar att det på deras område inte finns något vetenskapligt.

Mysterier

Ip har fått frågan om de stått inför något mysterium i sin forskning – något de grubblat över och som de sökt handledarens stöd för att förstå. Ingen av dem säger att har stått inför något mysterium. I stället har de stått inför problem om hur de ska arbeta vidare med ett visst material – deras ”mysterier”

Kanske har de arbetat på med sina material, försökt tränga djupare in i dem med olika metoder utan att reflektera kring som något att undra över och vad i materialet som kan tolkas på flera sätt – och som kunnat fördjupas tillsammans med handledaren. Frågan om *mysterium explicit* gör behovet av kritiskt tänkande och kanske har de varit så inne i arbetet att detta inte explicitgjorts eller att mysterium efter mysterium avtäckts och reducerats i processen..

Vad är handledning?

Ingen av respondenterna säger att de explicit diskuterat handledningens innebörd. Det kan bidra till att någon rubricerar handledning som ”en krökisk relation”. Frånvaron av metadiskussion Lauvås (1998) har visats även i tidigare forskning och påverkar processen negativt. Det bidrar bland annat till att den handledda inte vet hur de ska förhålla sig till eller värdera handledningen. En annan aspekt är att de inte vet vad de kan eller bör begära av sin handledare.

Utifrån Lee (2007) kan man hävda att handledningsmodellerna främst utgjorts av kritiskt tänkande och emancipation. Där finns i alla fall inga tydliga exempel på ”gatekeeping” eller någon av de andra modellerna.

Där syns inga direkt exempel på *undervisningsmodell* (Ahlström 1992), om man inte ska tolka Johannas handledares krav på läsning som en undervisningsinsats.

Svaren handledningens innebörd har rört att få en ”skjuts framåt” – man behöver någon som driver på, vilket tydligast visas av en av de mest nöjda, men framför allt hade önskat krav på högt tempo. Detta kan kontrasteras mot dem som uppskattade möjligheten att ”göra utflykter”. I den spänningen befann sig flera och kan återspegla en dubbelhet till handledningens innebörder.

De inom NatFak har varit partners och liksom Lindberg (2005) anger så blir konsekvensen att den handledda inte är klara över när de har handledning och när de samarbetar.

Det är oklart om ”order om körningar” innebär att det råder ett linjärt förhållande (Bernler & Johnsson 1985), vilket de inte verkar uppleva.

Just dessa på det naturvetenskapliga området sökte i handledningen besked om vad som är publicerbart. I gruppen av ”missnöjda doktorander” som också befanns sig på det naturvetenskapliga så var ”information” om vad som är publicerbart nästan det enda de ansåg att de hade nytta av. Deras uppfattning om handledningens värde kan närmast beskrivas som att de sökte kunskap om infrastrukturen på det vetenskapliga området, men inte så mycket stöd och hjälp för det egentliga forskningsområdet. Dessa synpunkter kom från den missnöjda gruppen, men även bland de övriga, främst naturvetenskapliga området, framskyntade liknande uppfattningar.

Frihet och styrning

En grundfråga i intervjuerna har rört frihet och styrning. Hur mycket frihet har den handledda fått, tagit sig och hur har de uppskattat denna. Litteraturen om handledning, särskilt Doktorandspegeln, visar på en del missnöje med för hård styrning. I detta material betonar flera den frihet de haft – bland annat ”lekyta” – men ett stort frågetecken sätts i och med kommentaren om det teoretiska perspektivets styrning. Styrningen är indirekt. Och utövas kanske genom så kallat Sokratiskt frågande (Bernler & Johnsson 1985) – dvs frågor som leder i en bestämd riktning. Exemplet med doktoranden som skrivit en artikel med samma innehåll som handledaren gjort utgör ett memento. Har hon – trots sin upplevelse av frihet – verkligen inte blivit styrd och har styrningens osynlighet bidragit till starkare påverkan än vad såväl handledare

som handledd önskar. Det för tankarna till styrningsstrategier och hur dessa – hårda eller löslika – kan verka.

Vems är projektet? Respondenterna på det humanistiska-samhällsvetenskapliga området har alla uppgivit att det är deras projekt. Respondenterna på det naturvetenskapliga området, inklusive den missnöjda gruppen, har i högre utsträckning beskrivit projektet som handledarens eller åtminstone starkt påverkat av denne. Någon har sagt att projektet är handledarens, att han valt projekt genom att välja handledare.

Frågan om styrning aktualiserar också frågan om forskningens syfte, om den är till för den forskande doktoranden eller om den även behöver sättas in i ett samhälleligt sammanhang där vissa inriktningar bör stärkas. Så har det alltså verkat på det naturvetenskapliga området, men inte i samma utsträckning på det humanistiskt-samhällsvetenskapliga området. Finns det större samhälleliga intressen av vissa forskningsinriktningar på det tekniskt-naturvetenskapliga området?

Hur man än ser på styrningen – syfte och genomförande – så har den på det humanistiskt-samhällsvetenskapliga området inte haft så många tillfällen för direkt styrning. Handledarna och de handledda har inte träffats ofta.

En annan styrningsform har utspelats sig i de doktorandseminarier som handledarna genomfört. I ett kollektiv har ramar och begränsningar etablerats.

Belåtenhet och utfall

De flesta respondenter har varit nöjda med sin handledning, samtidigt som de primärt inte redovisat så mycket explicita vinningar med handledningen och att de ”kunnat klara sig själva”. De har varit mest belåtna utan att direkt kunna ange med vad. Den närmare analysen och inträngandet i data har visat att de flesta fått viktiga bidrag för sitt avhandlingsarbete. Svagheten har varit frånvaron av metakommunikation och att de därmed inte har kunnat värdera och förstå handledningen samt tillgodogöra sig viktiga delar. En stärkt metakommunikation hade givit bättre möjligheter att utvecklas genom handledningen. Et frågetecken för styrningen eftersom denna i flera fall verkar ha varit osynlig. De har upplevt frihet – men den har kanske inte varit så stor.

Skillnaden gentemot ”de missnöjda doktoranderna exponerar frågan om hur handledningens innebörd utspelar sig i ett spänningsfält mellan handledningskvaliteter och den handleddes förmåga att tillgodogöra sig handledning.

Litteraturförteckning

- Ahlström, K.-G. (1992). *Forskningsanknuten lärarutbildning. Fördjupad anslagsframställan*. Stockholm: Skolverket.
- Appel, M. &. (2005). *Reflekterande forskarhandledning*. Lund: Studentlitteratur.
- Bernler, G. &. (1985). *Handledning i psykosocialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Dewey, J. (1933). *How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process*. Chicago: D.C. Heath.
- Dysthe, O. (October 2002). *Professors as Mediators of Academic Text Cultures - An Interview Study with Advisors and Master's Degree Students in Three Disciplines in a Norwegian University*. Hämtat från <http://wcx.sagepub.com/content/19/4/493.short> den 03 12 2012
- Emsheimer, P. (1995). *Handledningsprocessen i Spänningsfältet mellan Disciplineirng och Utforskande*. Stockholm: Eget förlag.
- Gjems, L. (1997). *Handledning i Professionsgrupper*. Lund: Studentlitteratur.
- Grimmett, P. (1988). The Nature of Reflection and Schön's Conception in Perspective. i P. &. Grimmett, *Reflection in Teacher Education* (ss. 5-15). New York: Teachers College Press.
- Handal, G. &. (2008). *Forskarhandledaren*. Lund: Studentlitteratur.
- Högskoleverket. (2008). *Doktorandspegeln 2008*. Högskoleverket.
- Kadushin, A. (1968). *Games People Play in Supervision, Social work 1968: 3 p 23-32, Consultation in social work*. New York: Columbia University Press. New York: Columbia University Press.
- Larsson, M. &. (2005). *Handledning, Perspektiv och Erfarenheter*. Lund: Studentlitteratur.
- Lauvås, P. &. (1998). *Hovedfagsveiledning ved Universitetet i Oslo, Rapport fra prosjektet "Vitenskaplig veiledning*. Oslo.
- Lee, A. (den 20 oktober 2007). http://epubs.surrey.ac.uk/cgi/viewcontent.cgi?article=1006&context=info_sci. Hämtat från http://epubs.surrey.ac.uk/cgi/viewcontent.cgi?article=1006&context=info_sci
- Lindberg, L. (2005). Handledningsförväntningar. i *Forskarhandledning i förändring*. Växjö: Rapporter från Rådet för Högre Utbildning.
- Mättä, K. (2012). *Obsessed With the Doctoral Thesis. What is the Supervision and Support the Doctorates Tell to Need in the Phases of Dissertation process?* Rotterdam: Sense Publishers.
- Säljö, R. (2005). *Lärande i praktiken – Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma.